

Mario Klaić

Muzej grada Kaštela, Kaštel Lukšić

Stručni rad / *Professional paper*

UDK / UDC: 75 Babić, Lj.

18. 6. 2014.

Nepoznata slika Ljube Babića u Kaštelima

Ključne riječi: Ljubo Babić, ulje na platnu, Kaštela, Zagreb, Ilica, moderna

Keywords: Ljubo Babić, oil on canvas painting, Kaštela, Zagreb, the Ilica Street, Modernism

Opisan je pronalazak slike, ulja na platnu većih dimenzija nepoznata podrijetla u Kaštelima. Slika ima signaturu »Lj. B. 924.« u donjem desnom uglu. Analizom je utvrđeno da je slika originalno djelo istaknutoga hrvatskog modernista Ljube Babića, nastala 1924. godine, s motivom Ilice, glavne ulice Zagreba. Djelo je prvi put javno predstavljeno na 8. izložbi Grupe nezavisnih umjetnika 1924. godine u Splitu gdje se od tada nalazi, a zatim u Kaštelima.

U uredu ravnatelja Srednje škole »Braća Radić« u Kaštel Štafiliću nalazi se slika koja po kvaliteti, motivu i dimenzijama upućuje na to da je riječ o značajnijem djelu hrvatskoga modernog slikarstva i može se svrstati u opus Ljube Babića (sl. 1). Uvidom u stručnu literaturu o Ljubi Babiću pokazalo se da djelo dosad nije zabilježeno.¹ U školi u kojoj se slika nalazi ne postoji podatak o autoru ni o vremenu i načinu kako je pristigla na ovo mjesto. Slika nije evidentirana ni u katalogu posljednje Babićeve retrospektivne izložbe održane 2011.,² što je bio povod istraživanju rezultati kojeg se donose u ovom članku.

Opis, atribucija, datacija

Slika, ulje na platnu, smještena je u jednostavni, zaobljeno profilirani pozlaćeni okvir. Dimenzije platna (podokvir) su 180 × 150,5 centimetra.³ Vanjske dimenzije ukrasnog okvira su 185 × 155 centimetra. Maksimalna debljina s okvirom je 5,7 centimetara. Slika je relativno dobro očuvana. Ima nekoliko manjih oštećenja koje bi trebalo restaurirati.⁴ Slika prikazuje vedutu grada Zagreba iz prve polovine 20. stoljeća. U donjem desnom uglu jest signatura *Lj. B. 924.* crvene boje.⁵

Slika, okvir i podokvir, osim navedenog, nemaju drugih oznaka što vjerojatno govori da umjetnina nije bila uvedena ni u jedan inventar. Osim signature, način slikanja upućuje na autorski rad Ljube Babića (1890.–1974.), istaknute osobe hrvatske moderne, značajne i svestrane ličnosti hrvatske likovne i kulturne scene između dva svjetska rata i sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća.⁶ Ljubo Babić većinom je signirao svoja slikarska djela inicijalima svoga imena i prezimena.⁷ Signature se pretežito nalaze u donjem desnom kutu slike, a javljaju se u raznim varijacijama. Vrlo rijetko je slike potpisivao punim imenom i prezimenom. Inicijali »Lj. B.« bili su njegov svojevrsan zaštitni znak koje je u uporabu ustalio nakon 1922. godine. Ponekad bi uz potpis dodao naziv mjesta, sveca ili osobe prikazane na djelu. Uz inicijale bi ponekad pridodao i godinu nastanka. Babićev slikarski opus relativno je velik i uglavnom poznat. Retrospektivne izložbe, katalogi i literatura iznijele su u javnost do sada sva poznata Babićeva slikarska djela. Atribucija i valorizacija slike u Kaštelima, kao i njezina datacija značajne su za kulturološku sliku Kaštela i Hrvatske kao i za potpunost autorova slikarskog opusa.

Slika prikazuje spoj Mesničke ulice s Ilicom, glavnom trgovačko-poslovnom ulicom Zagreba i arterijom grada. U

1. Ljubo Babić, *Ilica*, 1924., ulje na platnu (foto: Mario Klaić, 2014.) / *Ljubo Babić, Ilica, 1924, oil on canvas*

2. *Ilica*, 2014. (foto: Mario Klaić, 2014.) / *The Ilica Street, 2014*

perspektivi blago zakrivljene S-linije Ilice vidi se Trg bana Josipa Jelačića sa spomenikom na južnoj strani, okrenutim prema sjeveru. Centralna perspektiva vodi prema zgradi Gradske štedionice koja je tada bila uža nego današnja, i naglasak je u najsvjetlijem dijelu slike gdje je nebo prikazano sivoplavom igrom svjetlosti. Nebo nad Ilicom vibrira ritmičkim paralelnim potezima kista slično poput *Kastiljanskog pejzaža* iz 1921. godine. Ulicama prolaze brojni pješaci, kočija i tramvaji. Veduta prikazuje vrevu i prometnu gužvu tada već suvremenoga europskog grada. Kolnici su popločani, a pješački nogostupi uzdignuti. U kolnik Ilice ugrađene su dvostruke tramvajske tračnice. Južna strana Ilice ima ulične svjetiljke. Na lijevom dijelu slike vidljiv je dio spomenika Andriji Kačiću Miošiću iz 1891. godine, djelo Ivana Rendića. Ugaona zgrada na križanju Mesničke ulice s Ilicom na zapadnoj fasadi, podno krova, sadrži tekst ispisan krupnim slovima: »... ATELIER ZA DEKORACIJE«, a prema Ilici kao istaku ima vertikalnu reklamu na kojoj piše »VARIETE«. Iznad ove jednokatnice vide se u daljini vrhovi zvonika zagrebačke katedrale. Desnu stranu ove vertikalne slike čini sjenom zatamnjena dvokatna zgrada⁸ koja je tada i danas bila pod brojem Ilica 37. Donji desni kut slike dijagonalno zatvara modrosmeđa ploha limenog krovišta izloga i portala trgovina u prizemlju. Perspektivni prikaz ulice postignut je stereometrijskim prikazom volumena. Zgrade se iz sivkastih kvadarnih volumena prema promatraču pretvaraju u oblička bogatija detaljima i bojama.

Otvorene platnene nadstrešnice, naizmjeničnih tonskih ritmova, na sjevernoj strani prate nogostup. Naglasak i ujedno težište prikaza dano je u lijevom i središnjem dijelu slike, dok je desni dio, zatamnjen, slikarski samo naznačen bojama. Niža uglovnica u kolorističkom suzvučju prigušene crvene i oker boje stvara protutežu tamnijim smeđim bojama veće plohe zgrade suprotne strane. Gužva užurbanog grada vješto je fiksirana na platno. Slobodne raznobojne slikarske mrlje tako postaju prolaznici, ulični trgovci, čistači cipela podno spomenika, dimnjačari, kočijaši, gradske gospođe i gospoda, žena u narodnoj nošnji s košarom na glavi... Slika je nastala promatranjem sa sjevernog prozora jednokatnice kuće Keglević,⁹ nekadašnje zgrade *Narodnih novina*, a današnjih uredskih prostorija Ministarstva financija Republike Hrvatske (sl. 2). Sjeverni prozori prvoga kata kuće Keglević gledaju na Mesničku ulicu koja se uspinje put Gornjeg grada, i na Ilicu. S ovih prozora pruža se pogled kojim su nastale neke antologijske slike hrvatske moderne. Za pouzdanu atribuciju i dataciju nastanka slike poslužiti ćemo se povijesnom, ikonografskom i stilskom analizom. Uspoređujući likovna djela čitavog Babićeva opusa zamjećujemo njegovo signirano djelo *Ilica 1928.* (olovka, tuš, akvarel), nastalo 1928. godine, koje motivom ulice vrlo slično razmatranoj uljenoj slici.¹⁰ Iz istog očista, niza prozora jednokatnice koji gledaju na sjevernu Mesničku ulicu i prema istoku, Ilicom prema Trgu bana Jelačića, nastala su oba slikarska djela u razmaku od nekoliko godina. Reali-

3. Zagreb, Ilica, razglednica, 1906. (izvor: KREŠIMIR GALOVIĆ, bilj. 9) / Zagreb, The Ilica Street, postcard, 1906 (source: KREŠIMIR GALOVIĆ, note 9)

stični akvarelirani crtež prikazuje sličan kadar Mesničke ulice i Ilice, ali s bitno drugačijom atmosferom ulice. Tjeskobna atmosfera crteža dočarana je izvješanim crnim zastavama na fasadama zgrada, zatvorenim žaluzinama i prozorima, spuštenim kopcima izloga te zatvorenim trgovinama, u znak protesta protiv režima. Ilica ima dvostruki kolosijek tračnica bez tramvaja. Ulice su sablasno prazne, bez ljudi i prometa, a njima stražare samo naoružani žandari. U prednjem je planu uniformirani žandar s bajunetom na puški. Zlokobna prijeteća olovna atmosfera postignuta je usiljenom tišinom. Je li crtež *Ilica 1928.* plod utjecaja *Neue Sachlichkeit*a, tada u Europi suvremenog reagiranja na ekstatičnost ekspresionizma, ili se prikaz tragičnog događaja preklopio s njemačkim utjecajem, teško je razlučiti. Djelo svakako ima evidentne stilske osobine *nove stvarnosti* koja odbacuje esteticizam i kritika je društvenog sustava.¹¹ Nastalo je kao svojevrsni dokument i *memento* na tragične događaje koji su se dogodili nakon atentata na hrvatske zastupnike u Narodnoj skupštini u Beogradu u ljeto 1928. godine. Taj tragični i zlokobni događaj signirano je i atribuirano a nazivom i datirano djelo Ljube Babića. Nastalo je izravnim promatranjem ulice. Ovo će nam djelo svojim sličnim kadrom ulica i očista pomoći kod pouzdane datacije i atribucije ulja na platnu koje se danas nalazi u Kaštelima. Zanimarimo li različite vrste i tehnike slikanja, kao i oprečne atmosfere na uspoređivanim djelima, osnovna razlika među njima je u motivu prikazane lijeve zgrade

uglovnice Mesničke ulice i Ilice. Slika, ulje na platnu, prikazuje je kao široku jednokatnicu, dok akvarelirani crtež tu istu zgradu, sa strane Ilice, prikazuje kao užu. Istočno krilo te jednokatnice postalo je nova višekatnica. Ona je 1928. godine, kao i danas, zaklanjala vizuru vrhova tornjeva zagrebačke katedrale gledane sa sjevernih prozora kuće Keglević. Promjena vizure dogodila se od vremena naslikanog ulja do izgradnje zgrade. Dakle, slika, ulje na platnu starija je od akvareliranog crteža *Ilica 1928.* Do Prvog svjetskog rata, ulica Ilica u potpunosti je definirana i izgrađena. U dvadesetim i tridesetim godinama nadograđuju se prijašnji niži objekti ili se ruše, a na njihovim se mjestima interpoliraju nove kuće. Uz povećanje visinskih gabarita zgrada, jedna od karakteristika tadašnjih gradnji je uvlačenje prizemlja ili pročelja.¹² Upravo takva promjena dogodila se sredinom dvadesetih godina na ovome dijelu Ilice. Na mjestu uglovnice, na istočnoj strani jednokatnice, u Ilici 38 izgrađena je 1924./25. godine poslovno-stambena zgrada *Prve hrvatske obrtne banke*. Početak gradnje zgrade banke 1924. spušta dataciju na tu ili još raniju godinu nastanka razmatranog djela. Kolorirana razglednica Zagreba (sl. 3), fotografirana 1906. godine, sa sličnim kadrom prizemlja spoja Ilice i Mesničke, prikazuje Ilicu sa zemljanim kolnikom, uzdignutim nogostupima i uglovnice na kućnom broju 38 kao široku jednokatnicu s brojnim prozorima i krovnim prozorima u nizu na južnoj strani.¹³ Tramvajske tračnice su uže, s jednim kolosijekom smještenim na sjever-

noj strani ulice. Sve do 1910. godine kada se uvodi električni tramvaj, Ilicom prometuju tramvaji s konjskom zapregom. Središnji dio ove fotografije, kao i uljena slika, prikazuju trgovačko-stambenu kuću Ivana Varge u Ilici kbr. 34–36 sagrađenu krajem 19. stoljeća koja dominira Ilicom, znatno nadvisujući susjedne dvokatne objekte u središnjoj zoni rizalita s mansardom i šiljastim tornjićem na vrhu.¹⁴ Osim jednopružnog tramvaja, nepopločanog kolnika Ilice i sitnijih detalja, razglednica ima mnogo podudarnih arhitektonskih elemenata sa slikom u Kaštelima. Upravo prikaz tramvaja na slici, ulju na platnu, pomoći će nam pri određivanju donje granice i točne godine nastanka djela. Električni tramvaji dvostrukog kolosijeka prometuju Ilicom od 1910. godine do danas. Kroz to vrijeme, kolnici i tramvaji su mijenjani. Prva izrađena domaća tramvajska kola (M-22) 1922. godine bila su žute boje i počela su prometovati te godine. Žuta boja je 1923. zamijenjena prepoznatljivom plavom bojom grada Zagreba. Godine 1924. izrađen je novi, usavršeni model tramvajskih kola (M-24) plave boje.¹⁵ Plava boja tramvajskih kola određuje donju, dok model (M-24) gornju vremensku granicu nastanka slike. Ako uzmemo u obzir povijesnu činjenicu da je gradnja zgrade banke započeta 1924. godine nakon koje je promijenjena vizura Ilice, i podatak da je zagrebački tramvaj M-24 obojen plavom bojom prikazan na slici, možemo sa sigurnošću odrediti godinu nastanka djela. Potvrda datacije je i brojka »924« u donjem desnom uglu. Babić je povremeno datirao svoja djela; najčešće, poput ove, skraćenim troznamenkastim brojevima, a rjeđe punom godinom, tj. četveroznamenkastim brojevima koje je više koristio u drugom razdoblju svoga života. Iz svih detalja iščitavamo da je umjetnik slikao neposredno gledajući ulicu. Slika je nastala u stvarnom vremenu objektivno dokumentirajući trenutak. Mnogi detalji na slici: tramvaji, zgrade, boje fasada, natpisi, reklame, izlozi, portali, svjetiljke i drugo, pružaju previše podataka da bi bili naslikani po sjećanju ili da se umjetnik služio fotografskim crno-bijelim predloškom. Motiv ulice u hrvatskom slikarstvu javlja se krajem drugog desetljeća 20. stoljeća kao simbol modernog života.¹⁶ Ulica je nepomična veduta grada, a isto tako je mjesto kretanja ljudi i prometa. Izgled kuća, zgrada i izloga sporo se mijenjaju, dok je dinamika prometala i ljudi stalna i promjenjiva u oblicima i bojama. Babić je često slikao motiv ulice. S prozora svoga ateljea na drugom katu u Ilici 52, koji je nešto zapadnije od kuće Keglević u Ilici 39, s prvog kata promatrao je ulicu i povorke. Slikao je povijest različitih političkih predznaka koja se događala na zagrebačkim ulicama, sa zastavama u crnoj ili crvenoj boji.¹⁷ Umjetnik je kroz slike zastava bilježio značajne povijesne događaje koji su nadrastali svakodnevnicu.¹⁸ Slika *Ilica*, nastala 1924. godine, kronika je svakodnevne upravo suprotna svim njegovim ulicama. Poput suvremenika slikara Zlatka Šulentića koji slika gornjogradsku *Demetrovu ulicu* te iste godine, prikazuje ulicu uobičajene svakodnevne. Šulentićeva ulica gotovo je prazna s naglaskom na gornjo-

gradskoj arhitekturi, slikana iz očišta prolaznika, dok je Babićeva ulica životna, slikana iz povišenog očišta. Pri slikanju ulica, Babićevo očište uvijek je povišeno, kao i kod njegovih brojnih pejzaža. *Pogled s neba, Arielov pogled, Povišeno motrište* jedno je od njegovih temeljnih likovnih značajki.¹⁹ Uspoređujući dimenzije danas poznatog i sačuvanog opusa slikarskih djela Ljube Babića, ulje na platnu *Ilica* spada, po dimenzijama, u malobrojnu grupu njegovih najvećih, a ujedno i najznačajnijih djela. Gotovo istih dimenzija su njegove slike *Udovice* iz 1912., tempera na platnu, *Moj rodni kraj*, 1936., ulje na platnu, i *Tulove grede* iz 1954. godine, ulje na platnu.²⁰ Pored gore navedenih djela potrebno je istaknuti i njegove slike *Crna zastava* (1916.) i *Crveni stjegov* (1919. i 1921.) koje se također smatraju autorovim većim, najznačajnijim i najpoznatijim djelima.

Naziv slike

Osma izložba *Grupe nezavisnih umjetnika* održana 1924. godine u Splitu bila je prvorazredni kulturni događaj. Skupna izložba u *Galićevu salonu* u Marmontovoj ulici pobudila je veliko zanimanje i publike i kritike.²¹ Sav onodobni dalmatinski tisak pratio ju je od njezina otvaranja do zatvaranja. Izložba je bila prodajna. Inicijator i organizator izložbe bio je Ljubo Babić. Na toj, onda i danas, vrlo značajnoj i uspješnoj izložbi izlagali su, osim Ljube Babića, Vladimir Becić, Jozo Kljaković, Frano Kršinić, Ivan Meštrović, Jerolim Miše, Marin Studin, Zlatko Šulentić i Vladimir Varlaj. Devet umjetnika, danas klasika hrvatske moderne, predstavilo se tom prilikom sa 98 umjetničkih djela.²² Ljubo Babić se tada prvi put predstavio splitskoj publici. Izložio je 15 slika od kojih je bilo osam ulja, jedan crtež, dvije kolorirane litografije i četiri akvarela.²³ U dnevnom tisku *Novo doba* od 5. listopada 1924. godine don Ivo Delalle,²⁴ pišući osvrt o izložbi *Nezavisne grupe*, za ovu sliku donosi: »Na ovećoj slici ›Ilica‹ umjetnik je riješio dobro problem prostornosti, a ujedno je dao pravu patinu kućama staroga Zagreba. Jednako je uspio slikarski prostor i daljina u ›Utakmicu‹.« Kratka zabilješka nepoznatog autora *Gradske kronike*, istih novina, od 11. listopada 1924. godine, za ovu sliku nadalje navodi: »Prodano je i više slika. Zadržni je Savez kupio veliku Babićevu sliku ›Ilica‹. Razni su privatnici kupili nekoliko slika.«²⁵ U oba se osvrta navodi da je slika velika i da se naziva *Ilica*. Sažeti novinski opisi potvrđuju nam da je riječ o Babićevu djelu koji se danas nalazi u Kaštelima.

Podrijetlo

Književnik Miroslav Krleža u predgovoru kataloga retrospektivne izložbe 1975. godine, kao svojevremeni Babićev

suvremenik, sustanar i suradnik navodi da je slikar u trenucima preispitivanja svoga djela često »... premazao ili razderao neku od svojih naslikanih platna, a to je trajalo godinama. Između sedamnaeste i dvadeset i druge-treće uništio je dvadesetak svojih intimnih lirskih štimunga, gvaševa i ulja, a među njima, što mogu posvjedočiti po sjećanju, jedan moj portret u uniformi kadetaspiranta, sigurno jedan od najuspjelijih.« Po sjećanju Krležina i Babićeva intenzivna druženja trajat će od 1914./15. do 1922./23. kada se razilaze. Mnogo kasnije, u dva kraća navrata, ta druženja će se ponoviti. Je li ovaj Krležin tekst ostavio sumnju u našoj historiografiji da su neka djela nestala ili su pak uništena, pa se za sliku *Ilica* nije znalo ili nije tragalo? Osim toga, za neka Babićeva djela znamo da su otkupljena odmah nakon njihova nastanka. Takvom, prodanom ili poklonjenom djelu često se gubi trag, za kojega većinom nema dokumenata, a sjećanja blijede i nestaju. Slika, danas u Kaštelima, jedna je od tih. Slika *Ilica*, nastala sredinom 1924. godine, bila je izložena na izložbi u *Galićevu salonu* i otkupljena još za trajanja izložbe od značajne i imućne organizacije. Izneseni podaci svjedoče da je sliku kupio ondašnji *Zadružni Savez* te se od tada nalazila u Splitu,²⁶ a u Kaštelima vjerojatno najranije od 1936. godine. Podrijetlo slike u Kaštelima možemo tražiti u nekoliko smjerova. Jedna od mogućnosti je da je slika *Ilica* bila dio opremanja prostora odmarališta Dravske banovine u Kaštel Štafiliću koji je izgrađen 1936. godine. Slika je možda donesena za vrijeme Drugoga svjetskog rata kada je zgrada odmarališta postala talijanska bolnica, potom vojna akademija ili nakon 1959. godine kada se Poljoprivredni tehnikum iz kaštela Vitturija i Kaštel Lukšića preselio u Kaštel Štafilić-Nehaj ili pak kada škola postaje srednjoškolski centar.²⁷ U nedostatku popratne dokumentacije, to ostaje zanimljiva nepoznanica.

Valorizacija, analiza

Prema relativno malom broju donedavno poznatih i sačuvanih uljenih slika, u teoriji likovnih umjetnosti pojavila se teza o određenoj stagnaciji i neujednačenosti u slikarstvu Ljube Babića trećeg desetljeća 20. stoljeća. Sam Babić, kao povjesničar i teoretičar umjetnosti, bio je općenito kritičan prema likovnom stvaralaštvu dvadesetih godina 20. stoljeća.²⁸ »Opus je Babićev u trećem desetljeću ponešto difuzan«, zapisat će povjesničarka umjetnosti Jelena Uskoković 1975. godine u katalogu postumne retrospektivne izložbe *Ljubo Babić, Retrospektiva 1905.–1969*. Uskoković smatra da su Babićeva djela nastala na samom početku dvadesetih godina jedan od vrhunaca cjelokupnog umjetnikova opusa i hrvatskoga međuratnog slikarstva uopće. Za španjolski ciklus navodi da je »čist slikarski pristup vizualnim impresijama«

što je stanovito likovno pročišćenje i izlazak iz Babićeva prethodnog ekspresionizma. U dvadesetim godinama, pored isticanja briljantnih Babićevih akvarela i neobično zanimljive slike *Utakmica 1924.*, navodi »ponovno očvršćivanje predmeta pa i likova« i pojavu stanovite stilske osobine *nove stvarnosti*. »Istovremeno s tendencijama »nove stvarnosti« nastaju mrtve prirode drugačijeg pikturalnog shvaćanja.« Uskoković uočava Babićeve stilske razlike i utjecaje s početka dvadesetih, »očvršćivanje« oblika i utjecaj *nove stvarnosti* od sredine desetljeća uz istodobnu pojavu suzdržanog kolora i potom smjer put kolorizma krajem dvadesetih godina 20. stoljeća. Jelena Uskoković bila je prva koja je dala stručni pregled cjelovitog Babićeva opusa. »Na početku velikog trećeg desetljeća bilo je to poput najave novih mogućnosti sinteza«, pisat će povjesničar umjetnosti Grgo Gamulin 1997. godine, »... i uopće slikarski rad Ljube Babića u tom nas razdoblju upozorava na zastoj i stilske nedoumice. U akvarelima on je virtuozan u sintetičkim zahvatima cjeline...« Za to razdoblje Gamulin nadalje navodi: »... njegova je imaginacija posve obuzeta scenografskim zadacima.«²⁹ Gamulin hvali akvarele toga razdoblja, dok za slikarska djela »upozorava na zastoj i stilske nedoumice« Babića zbog njegova velikog rada na inscenacijama za koje smatra da su ga posve obuzele i zbog relativno malog broja do tada poznatih uljenih štafelajnih slika.³⁰ Gamulin te 1997. godine ne zna za postojanje slika koje će novijim otkrićima otvoriti drugi pogled na Babićevo slikarstvo trećeg desetljeća 20. stoljeća. Iz istih razloga povjesničar umjetnosti Igor Zidić ima dvojako kritično stajalište o Babićevu slikarstvu toga razdoblja.³¹ Nakon ciklusa španjolskih akvarela koji idu »u sam vrh Babićeva slikarstva i hrvatske likovne umjetnost uopće«, Zidić za razdoblje koje slijedi dalje navodi: »Babić će, ionako, uskoro ući u razdoblje osjetnih turbulencija i nepostojanoga standarda: izvrsna djela (*Utakmica*, 1924.; *Hrvatski seljak*, 1926.) smjenjuju se s nizovima ne osobito inventivnih mrtvih priroda. Oko 1930. atelijerski aranžiranu, knjišku prirodu zamjenjuju realni hrvatski ljudi i krajolici.« Možda bi Zidićeva i Gamulinova kritika bila blaža da su tada bila poznata sva Babićeva slikarska djela. Povjesničarka umjetnosti Ivanka Reberski 2010. godine upozorila je na Babićevu veću uključenost u tendencije novih realizama dvadesetih godina. U pripremnim istraživanjima za izložbu *Ljubo Babić, Antologija* kao i pronalaskom do tada nepoznatih Babićevih djela, omogućila je novi uvid u dotad prilično marginaliziranu umjetnikovu fazu.³² Reberski zaključno ispravno navodi: »... pa se tako njegov rasuti i stilski heterogeni opus nije mogao prije cjelovitije sagledati. Iako ni sada i u ovom proširenom izdanju predstavljena dionica zacijelo nije posve cjelovita, ona je ipak dovoljno implicitna, da na toj osnovi pobija ranije neprimjereno vrednovanje njegova prinosa koji, to je sada evidentno, nije bio ni usputni ni marginalni.« Petar Prelog također osvjetljava ovo Babićevo slikarsko razdoblje i njegovu programatsku strategiju obli-

kovanja »našeg izraza«³³ kada je s istomišljenicima 1921. godine osnovao *Grupu nezavisnih umjetnika*³⁴ pokušavši doprinijeti stvaranju nacionalnoga likovnog izraza.

Donedavno je hrvatskoj kulturnoj javnosti bila nepoznata nedostupna slika *Portret Nacice Gottlieb 1924.* koja je signirano i datirano djelo Ljube Babića. Kao dio donacije Natalije Gottlieb Matovinović, djelo se od 2013. godine nalazi u Strossmayerovoj galeriji starih majstora HAZU u Zagrebu. Do tada nije ni izlagano ni publicirano.³⁵ Kao dio privatne zbirke ugledne zagrebačke obitelji, umjetnina je prošla svoj put od Zagreba u Ameriku da bi se znatno kasnije vratila u grad u kojemu je nastala. Horizontalna slika, ulje na platnu većih dimenzija, prikazuje plavokosu dvogodišnju djevojčicu kratke kose u sivo-plavo-bijeloj haljinici. Intenzivan pogled plavooke djevojčice u *en face* položaju ostvaruje komunikaciju s promatračem. Djevojčica sjedi na trosjedu s otvorenom slikovnicom u krilu okružena slikovnicama, crvenom loptom, plišanim igračkama i mačkom. Slika je portretnog karaktera, intimističke scene građanske akademске sredine trećeg desetljeća 20. stoljeća. Tematski slična portretu Nacice Gottlieb jest zagubljena slika *Evica* slikarove dvogodišnje kćeri naslikana te iste godine i izložena u Galicévu salonu.³⁶ Slika koja je sada u Zagrebu i ova u Kaštelima imaju mnogo zajedničkog. Iako se po likovnim motivima bitno razlikuju, obje su slike slikarski srodne. Blagi sfumato, prigušeni toni kolorizam s plastičnim zaokruženim volumenima zajednički su objema slikama. Tonsko građenje i plastično oblikovana forma karakteristika je obiju slika nastalih u istoj godini. Oba su djela zanatski i umjetnički vrlo kvalitetna te bacaju novo svjetlo na umjetnikov opus toga razdoblja. Pronalazak slike *Ilica* u Kaštelima i donirana slika *Portret Nacice Gottlieb 1924.* upotpunit će umjetnikov dosadašnji poznati opus slikarskih djela ulja na platnu nastalih te godine: portret *Nina Vavra*,³⁷ *Utakmica*,³⁸ *Stjepan Radić u Požegi*,³⁹ *Portret M. Begovića*,⁴⁰ *Evica*,⁴¹ *Autoportret*,⁴² oko 1924., ulje na drvu, *Autoportret* – u poluprofilu,⁴³ do 1924. Ovom ciklusu ulja pripisujemo sljedeća djela nastala oko te godine počevši od slike *Portret mlade žene s leđa*,⁴⁴ 1920., preko slike *Toledo (Pogled na Alcazar)*,⁴⁵ 1921., preko tri varijacije fjorda *Zavratnica*,⁴⁶ oko 1925., tempera na drvu i ulje na dasci, *Pogreb*⁴⁷ iz 1926., *Hrvatski seljak*,⁴⁸ 1926., *Mrtva priroda s vrčem*,⁴⁹ 1926., *Portret Zdenke Sertić*,⁵⁰ oko 1927., *Mrtva priroda*,⁵¹ oko 1927., *Dragoljub*,⁵² oko 1928., *Cvjetača*,⁵³ 1928., *Mrtva priroda s cvjetačom i vrčem*,⁵⁴ oko 1928.–1930., *Pred izlogom cvjetarne*,⁵⁵ 1929., *Mrtva priroda s knjigom*,⁵⁶ 1929./30., i zaključno sa slikom *Proljetno cvijeće*,⁵⁷ 1930. (?). Ovome Babićevu svjetovnom slikarskom ciklusu treba pridodati monumentalne slike, ulja na platnu, s prikazima motiva Krista: *Raspeće*, 1924., *Skidanje s križa*,⁵⁸ 1924./25. (prerađena 1940.) i *Rođenje Isusa*, 1926., za crkvu sv. Marka u Zagrebu.

Dvije novopronađene slike upotpunjuju umjetnikov opus nastao 20-ih godina prošlog stoljeća. To je vrijeme

otvorenosti hrvatske likovne scene kojom usporedno traju različiti pravci i individualni likovni izrazi među kojima gotovo da i nema jasnih stilskih granica. Razni se utjecaji postupno prožimaju, preklapaju te vremenski izmjenjuju, pa nakon 1922. dolazi do slabljenja ekspresionizma i pojave novih realizama. Babić se tih godina uključuje u suvremene tijekove novorealističkih tendencija i magičnog realizma, a u raznim varijacijama ostaje realist do kraja. Njegova slika *Ilice* uklapa se u novorealističku struju hrvatskog slikarstva sredine 20-ih godina i predstavlja suvremeni, objektivni prikaz ulice oslobođen svake anegdotalnosti. Slika je tonski građena, prigušena kolorita, plastično oblikovanih volumena zgrada geometriziranih formi i začudne igre svjetlosti. Svojom uravnoteženom kompozicijom i slikarskom kvalitetom približava se samom vrhu slikareva stvaralaštva.⁵⁹

BILJEŠKE

1 JELENA USKOKOVIĆ, *Ljubo Babić, Retrospektiva 1905.–1969.*, katalog izložbe, Moderna galerija, Zagreb, 1975. U katalogu retrospektive navedena je cjelovita bibliografija o umjetniku, popis izložbi i katalog njegovih djela. IGOR ZIDIĆ, *Ljubo Babić, Kolo*, 1 (2009.), 223–232, navodi svu dotadašnju literaturu.

2 Izložba *Ljubo Babić, Antologija*, Moderna galerija, Zagreb, 2010. Izložbu je popratio opsežan katalog i znanstveni skup. Izložba je iz Zagreba preseljena u Umjetničku galeriju u Dubrovniku, 2011.

3 Na poledini okvira napisano je plavom olovkom »180-150½«. Isti oblik okvira uporabljen je na slici *Crna zastava* iz 1916. godine. Pretpostavljamo da je okvir originalan iz 1924. godine.

4 Slika je, nažalost, na nekoliko mjesta ostrugana i probijena, s vidljivim perforacijama platna od nekoliko milimetara do najviše 2 centimetra. Platno, podloga i slikarski namaz su dobri.

5 Slova »Lj. B.« jasno se iščitavaju, dok su u nastavku manje brojke »924.« koje su u ovome trenutku, zbog prljavštine, slabije čitljive.

6 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ, *Ljubo Babić, Antologija*, katalog izložbe, Moderna galerija, Zagreb, 2010.; *Galerija Remek-djela*, URL: <http://www.remek-djela.com/aktivnosti/ljubo-babic/ljubo-babic.html> (3. 11. 2014.).

7 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 219–234.

8 Na mjestu ove kuće prethodno je bila rodna kuća hrvatskog glazbenika Vatroslava Lisinskog (1819.–1854.). U povodu stote obljetnice njegova rođenja 1919. godine postavljena je spomen-ploča na istočnoj strani prvog kata zgrade koja se i danas nalazi na tome mjestu.

9 Jednokatna uglovnica grofa Tome Keglevića Bužimskog izgrađena je oko 1830. godine. Krajem 19. stoljeća je nadograđena i na njoj su izrađeni drveni portali, izlozi dućana duž cijelog pročelja u Ilici i Frankopanskoj ulici. KREŠIMIR GALOVIĆ, *Zagrebačka Ilica, arhitektonsko-urbanistički razvoj*, Panoptikum, svibanj 2012., URL: <http://kgalovic.blogspot.com/2012/05/zagrebacka-ilica.html> (3. 11. 2014.).

10 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6.), 101 – sl. 116.

11 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), VII.

12 »Među najranijim primjerima promjene iličkih gabarita je, poslovno stambena zgrada Prve hrvatske obrtne banke, arhitekta Huga Ehrlicha u Ilici 38 (1924/5.). Zgrada, ne samo što je povećala visinski gabarit na četiri kata, već je uvlačenjem pročelja unutar parcele, promijenila i liniju građevnog gabarita.« KREŠIMIR GALOVIĆ (bilj. 9).

13 Zahvaljujem Krešimiru Galoviću na ustupljenoj fotografiji razglednice.

14 KREŠIMIR GALOVIĆ (bilj. 9).

- 15 Tramvaj model M-24 bio je u prometu od 1924. do 1977. godine. *Zagrebački holding*, 120. obljetnica organiziranoga javnog gradskog prijevoza, URL: <http://www.zgh.hr/default.aspx?id=996> (3. 11. 2014.).
- 16 ŽELJKO MARCIJUŠ, *Ikografija ulice u hrvatskom slikarstvu iz među dvaju svjetskih ratova*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 19 (1995.), 169–181.
- 17 Crna zastava iz 1916., Crne zastave iz 1918., Crveni stjegovci iz 1919. i 1921., Ilica 1928. iz 1928. godine.
- 18 JOZO PULJIZOVIĆ, *Ljubo Babić: Crvene zastave u Mesničkoj ulici*, Telegram, 29. travnja 1966., 3.
- 19 Petar Selem, Igor Zidić.
- 20 Babićeva najveća sačuvana slika je *Skidanje s križa*, 1924./25. (prerađena 1940.), ulje na platnu, 268 × 162 cm. IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 93 – sl. 105.
- 21 Izložbu je od njezina svečanog otvaranja 30. rujna i od 1. do 15. listopada 1924. godine posjetilo preko 960 posjetitelja s 769 plaćenih ulaznica i na njoj je prodano 20 umjetničkih djela. Ukupni iznos od prodanih djela bio je 58 050, a od prodanih ulaznica 6465 dinara. Rukopisna bilježnica, *Umjetnički salon Galić Split, Registar izložbi 1924.–1961*. Preslika se čuva u Galeriji umjetnina u Splitu. FRANO DULIBIĆ, *Grupa nezavisnih umjetnika (1921.–1927.)*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 23 (1999.), 199–208.
- 22 M. B., *Izložba Nezavisne Umjetničke Grupe*, Novo doba, 228 (1. listopada 1924.), 4; *Gradska kronika, OTVOR IZLOŽBE NEZAVISNE GRUPE HRV. UMJETNIKA*, Novo doba, 229 (2. listopada 1924.), 4; IVO DELALLE, *Nezavisna grupa*, Novo doba, 231 i 232 (4. i 5. listopada 1924.), 2–3; –, *Izložene slike*, Hrvatska riječ, prilog *Ars croatica*, god. I, br. 139 (1924.).
- 23 Poznata su nam sva djela koja je tada izložio: ulja – *Autoportret, Evica, Ilica, Utakmica (Hajduk – Građanski na Concordijinom igralištu), Cvijeće, Vrt, Krleža, Špricer*; studija – *Polaganje u grob predviđena za crkvu sv. Marka u Zagrebu, pandan drugoj slici Krist uzlazi na Golgotu*; kolorirane litografije – *Lumbarđa, Petka Lapad*; akvareli – *Aleja na Lidu, Campanile (Venezia), Scuola di San Rocco, Radoševićev brijeg*. Usporedi: IVO DELALLE, *Treća jesenska izložba Nezavisna grupa. II. Slikari*, Novo doba, 232 (5. listopada 1924.), Podlistak, 2–3; –, *Izložene slike*, Hrvatska riječ, prilog *Ars croatica*, god. I, br. 139 (1924.).
- 24 Svećenik i arheolog dr. Ivan Delalle (1892.–1962.) bio je jedan od inicijatora osnivanja *Salona Galić*, prvoga izložbenog prostora u Splitu. Između dva svjetska rata Delalle je bio jedan od istaknutih djelatnika u kulturnom životu Splita. Držao je predavanja, otvarao izložbe i pisao članke u onodobnom tisku.
- 25 Iz rukopisne zabilješke vlasnika *Salona Galić*, Ivana Galića, navodi se podatak da je slika *Ilica* prodana 9. listopada *Zadružnom Savezu* za 8000 dinara. To je bilo tada najskuplje prodano djelo na izložbi, uključujući i prodane bronce. Iz istog izvora vidljivo je da je Babić prodao još četiri svoja djela: »Utakmica« prodana za 4000, »Krleža« za 2500, »Petka (Lapad)« 1000 i »Autoportrait« za 2000 dinara.
- 26 *Popis izložbi Ljube Babića u 1924. godini* ne navodi Babića na izložbi u Karlovcu. Kako su izložbe bile prodajne, praksa je bila da se na sljedećoj izložbi prodana djela nadomjesti novim djelima autora. IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 262; JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 236.
- 27 Srednja škola »Brača Radić«, Kaštel Štafilić-Nehaj, *Povijest školske knjižnice*, 2014., URL: http://ss-bracaradic-kastelstafilicnehaj.skole.hr/skola/knjiznica?ms_nav=aah.
- 28 »Poslije 1918. pa sve do 1925. na umjetničkom području nije se događalo ništa osobito važna po cilinu.« LJUBO BABIĆ *Umjetnost kod Hrvata*, Naklada Ante Velzeke, Zagreb, 1943., 230.
- 29 GRGO GAMULIN, *Ljubo Babić*, u: Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća, 1. sv., 2. izd., Naprijed, Zagreb, 1997., 115–133.
- 30 Kao plodan scenograf toga razdoblja, Babić je surađivao s Brankom Gavelom, Miroslavom Krležom, Božidarom Širolom i drugima na raznim projektima. Za izbor svojih scenografskih rješenja od 1922. do 1925. godine na velikoj *Međunarodnoj izložbi dekorativnih umjetnosti* u Parizu 1925. dobio je *Grand prix* i stekao međunarodnu slavu.
- 31 IGOR ZIDIĆ (bilj. 1).
- 32 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 88–107; IVANKA REBERSKI, *Babić i tendencije novih realizama dvadesetih godina*, u: Zbornik radova znanstvenog simpozija: doprinos Ljube Babića hrvatskoj umjetnosti i kulturi, (ur.) Libuše Jirsak, Petar Prelog, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Moderna galerija, Zagreb, 2013., 7–17.
- 33 PETAR PRELOG, *Strategija oblikovanja »našeg izraza«: umjetnost i nacionalni identitet u djelu Ljube Babića*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 31 (2007.), 267–282; PETAR PRELOG, *Ljubo Babić i Proletni salon*, u: Zbornik radova znanstvenog simpozija: doprinos Ljube Babića hrvatskoj umjetnosti i kulturi, (ur.) Libuše Jirsak, Petar Prelog, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Moderna galerija, Zagreb, 2013., 18–23.
- 34 FRANO DULIBIĆ (bilj. 21).
- 35 SONJA ŠVEC ŠPANJOL, *Zbirka prof. dr. Antuna Gottlieba i Anke Gottlieb, Strossmayerova galerija. Vrijedna donacija*, Vijenac, 504 (27. lipnja 2013.), URL: <http://www.matica.hr/vijenac/504/Vrijedna%20donacija/> (14. 1. 2015.); *Donacija – Zbirka prof. dr. Antuna Gottlieba i Anke Gottlieb*, Culturenet Croatia, 7. 6. 2013., URL: <http://www.culturenet.hr/default.aspx?id=52690> (3. 11. 2014.).
- 36 Vidi crno-bijelu reprodukciju slike *Evica u Hrvatskoj riječi*, prilog *Ars croatica*, 1924. Preneseno u: FRANO DULIBIĆ (bilj. 21), 200.
- 37 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 95 – sl. 107.
- 38 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 104–105 – sl. 108.
- 39 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 102 – sl. 112; IVANKA REBERSKI (bilj. 32), 15. U zborniku je slika *Stjepan Radić u Požeži* datirana 1925. godinom.
- 40 MATKO PEIĆ, VENO ZLAMALIK, *Katalog retrospektiva 1910.–1960.: Ljubo Babić*, katalog izložbe, Umjetnički paviljon, Grafički kabinet, Zagreb 1960., 28.
- 41 FRANO DULIBIĆ (bilj. 21), 200.
- 42 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 81 – sl. 131.
- 43 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 91 – sl. 106.
- 44 IVANKA REBERSKI (bilj. 32), 9.
- 45 GRGO GAMULIN (bilj. 29), 82.
- 46 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 96–97 – sl. 109–110.
- 47 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 80 – sl. 137.
- 48 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 84 – sl. 138.
- 49 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 98 – sl. 113.
- 50 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 82 – sl. 140.
- 51 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 86 – sl. 142. U katalogu izložbe *Ljubo Babić, Antologija* naziva se *Mrtva priroda s breskvama*, 99 – sl. 114.
- 52 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 86 – sl. 145.
- 53 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 86 – sl. 144.
- 54 IVANKA REBERSKI, Galerija Divila d.o.o., *Ekspertiza*, rujan 2014., URL: <http://galerijadivila.hr/hr/autori/ljubo-babi%C4%87/mrtva-priroda-sa-cvjeta%C4%8Dom-i-vr%C4%8Dem.html>.
- 55 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), t. 7 – sl. 148.
- 56 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 88 – sl. 149.
- 57 JELENA USKOKOVIĆ (bilj. 1), 89 – sl. 150; MATKO PEIĆ, VENO ZLAMALIK (bilj. 40), 31, za sliku *Proletno cvijeće* navodi 1934. kao godinu nastanka djela.
- 58 IVANKA REBERSKI, LIBUŠE JIRSAK, LADA BOŠNJAK VELAGIĆ (bilj. 6), 93 – sl. 105.
- 59 Zahvaljujem dr. sc. Zlatku Vučiću za kritičko čitanje teksta.

Summary

Mario Klaić

An Unknown Painting by Ljubo Babić in Kaštela

The article discusses the “finding” of a large oil painting on canvas in Kaštela, believed to be of unknown origin, date of execution and by unknown author. The painting is signed “Lj. B. 924.” in the lower right corner. The historical, iconographic and stylistic analysis revealed that the painting, representing Zagreb’s main street Ilica, is an autograph work by Ljubo Babić, one of the key figures of Croatian Modernism, executed in 1924. The motif of the street was frequent in Babić’s oeuvre, and some of his paintings of the said motif are considered capital works of Croatian painting. The attribution and dating of the painting were deduced through comparison with Babić’s painting of similar motif entitled Ilica 1928. The inexistence of a title neither on the painting itself, nor in written or oral tradition, prompted a research of press reports of the period, as well as of available documents and catalogues starting from the painted motif and the year of execution, which enabled the conclusion that the painting’s title was Ilica. The artwork was first displayed on the eight exhibition of the Independent Artists Group in 1924 in Split, when it was acquired by the Cooperative Union (Zadružni savez) to be preserved first in Split and then in Kaštela. In comparison to the known and preserved works of Ljubo Babić, the oil painting Ilica is one of the artist’s largest canvases (180 × 150.5 cm) as well as one of his most accomplished works. It was executed in the period of Babić’s activity within the Independent Artists Group (1921–1927) formed of fellow artists who aimed at the creation of a national artistic expression through their individual painterly language. Retrospective exhibitions, catalogues and available bibliography have thus far presented all known Babić’s works, while the discussed painting in Kaštela has remained lost and unknown to the scholarly public. The painting’s attribution, evaluation and dating are significant in the context of the cultural image of Kaštela and Croatia, as well as within the painter’s oeuvre.

In memoriam

